

ARCHEOLOGIE

magazine

SPECIAL

ALBANIË

Een archeologisch
juweel in de dop

HISTORIE EN SPOREN

De rijkdom van het Albanese
erfgoed

LIJST VAN SITES

Archeologische en historische
overblijfselen

► **Onbereikbaar erfgoed wordt steeds toegankelijker**

SPECIAL

Albanië

**een archeologisch
juweel in de dop**

Van het bestaan van de enorme archeologische rijkdom in deze kleine bergstaat aan de rand van de Balkan waren tot voor kort maar weinigen echt op de hoogte. Pas nadat Albanië zich in het midden van de jaren negentig van de vorige eeuw, na veertig jaar van zelfgekozen isolatie, voorzichtig voor de rest van de wereld opende, drongen de verhalen over de talloze middeleeuwse burchten, Romeinse en Griekse tempels, bijzondere bronstijdnederzettingen en honderden eeuwenoude kerken en moskeeën tot de buitenwereld door. In deze special geven we onze indrukken van dat erfgoed weer.

Het duurde nog jaren voordat echt duidelijk werd dat Albanië in archeologisch opzicht nauwelijks hoeft onder te doen voor de haar omringende landen, Griekenland en Italië. Oorzaak: veel van de bijzondere sites lagen op nauwelijks bereikbare plekken, verstopt in dichte bossen of op grote hoogte in een berglandschap waar wegen soms nog uit niet meer bestonden dan een geitenpad. Ook verkeerden veel, vooral religieuze monumenten, vanwege jarenlange verwaarlozing, in zeer slechte staat. De afgelopen paar jaren is er

Tekst special: Joost Vermeulen | foto's: Rénie van der Putte

echter veel veranderd in Albanië. Plekken die vroeger onbereikbaar waren zijn nu toegankelijk. Kerken en moskeeën, jarenlang opzettelijk verwaarloosd door het atheïstische regime van Enver Hoxha, worden opgeknapt, en veel van de grote sites zijn intussen voorzien van informatiepanelen en soms zelfs van een (klein) informatiecentrum, waar vondsten uit de omgeving worden getoond. Ook is er door de Albanese overheid, vaak in samenwerking met gerenommeerde buitenlandse instituten, veel nieuw onderzoek gedaan. De resultaten daarvan zijn voor een deel al te zien in de, onlangs vernieuwde, archeologische afdeling van het grote nationale museum in de hoofdstad Tirana, en in het, eveneens in Tirana gevestigde, archeologische museum of in een van de vele lokale musea.

Kamenica

Het had overigens maar weinig gescheeld of van de bijzondere prehistorische restanten in de directe omgeving van het kleine plaatsje Kamenica, in het zuidoosten van Albanië, was helemaal niets meer over. Want vrijwel direct nadat begin 1990 boeren in de omgeving hadden ontdekt dat sommige van de lage heuveltjes, die hier verspreid door de vallei liggen, kostbare oudheden bevatten, begon de plundering van het aanwezige archeologisch erfgoed. Systematisch werden alle oneffenheden in het landschap op de schop genomen. En op de lokale markten doken steeds vaker prehistorische vazen en zelfs bronzen en gouden voorwerpen op die afkomstig waren van een van deze talloze illegale opgravingen. Toen in 1997 tijdens een politie-inval op het hoofdkwartier van een van de grotere misdaadgroepen in Tirana een aantal zeer kostbare bronzen halskettingen afkomstig van een illegale opgraving bij Kamenica opdoken, brak het inzicht door dat er echt actie ondernomen moest worden wilde men nog iets van het aanwezige cultureel erfgoed overhouden. In datzelfde jaar benoemde de Albanese overheid dan ook een team van experts die een reddingsplan voor de regio van het Korçë (waar Kamenica in ligt) moest opstellen.

Dit archeologische reddingsplan ging op 1 januari 2000 van start en sindsdien is ongelofelijk veel werk verzet. Zo werden er al in het eerste jaar ruim 150 plaatsen met hoge tot zeer hoge archeologische waarde geïdentificeerd waarvan een groot aantal in de directe omgeving van Kamenica. De keuze om een ettelijke hectare tellend terrein vlak buiten het dorp integraal te gaan opgraven werd ingegeven doordat er zich daar een nog vrijwel ongeschonden bijna vier meter hoge aarden heuvel bevond. Oudere inwoners uit het dorp wisten bovendien te vertellen dat zij en hun ouders op de akkers rondom deze heuvel vaak beenderen, stukken metaal en andere resten hadden aangetroffen. De bewuste heuvel, die intussen is afgegraven, blijkt inderdaad het centrum te vormen van een uitgebreide antieke necropool.

- ▲ Kaart van Albanië.
(© COLETTE SLOOTS)
- ▲ Kamenica, tumulus.

Midden in de heuvel bevond zich het feitelijke graf, waarin behalve het lichaam van de overledene ook een groot aantal voorwerpen in de vorm van aardewerk en bronzen en ijzeren gebruiksvoorwerpen was meegegeven. Over dit graf, dat omgeven was door een dubbele rij stenen, was de aarden heuvel opgeworpen. Aan de hand van de grafvondsten kon men bepalen wanneer dit graf was aangelegd. Volgens prof. Skander Alia, hoofd van het Albanese opgravings-team, is de omgeving van Kamenica sinds 1300 v.Chr. bewoond. Uit die tijd stamt ook het oudste van een hele serie graven die zijn team intussen heeft blootgelegd. De jongste graven dateren uit de zesde eeuw voor onze jaartelling. Daarna lijkt het erop dat deze plek als begraafplaats verlaten wordt. In de heel directe omgeving van de graven hebben ook mensen gewoond. De restanten van ten minste vier huizen zijn intussen opgegraven. Onder een van de huizen trof men ook een graf aan. Volgens prof. Alia betekent dit dat er rond 800 v.Chr. - want uit die tijd stamt het huis en het daaronder liggende graf - hier mensen woonden die hun doden onder de vloer van hun huis begroeven. 'Een gebruik dat ook voorkwam

▲ Kamenica, de 'grote graf-cirkel' en de '2e groep monumentale structuren'.

► Kamenica, museum in het bezoekerscentrum.

► Opslag van archeologisch materiaal, opgegraven in Kamenica, in het depot van het Archeologisch museum Tirana.

▼ Metalen voorwerpen uit Byllis in het Archeologisch museum Tirana.

in de tijd voordat men overging tot het aanleggen van grafheuvels'.

Behalve dat Kamenica voor onderzoekers van groot belang is, is het intussen ook voor het publiek een interessante plek om te bezoeken. Met het oog daarop is er een fraai bezoekerscentrum gebouwd. De grote panelen met teksten (ook in het Engels) geven een heel goed overzicht van de geschiedenis en het belang van deze plek. De mooiste vondsten zijn overigens te zien in het archeologisch museum in Korçë, de hoofdstad van de regio, en in het archeologisch museum in Tirana.

Byllis

In datzelfde museum zijn drie vitrines geheel gewijd aan het vondstmateriaal uit de antieke stad Byllis. Dat materiaal is voor het merendeel gevonden na 1980, het jaar waarin het grote archeologisch onderzoek op deze bijzondere plek begon. Bijzonder omdat hier, op een winderige heuveltop met een adembenemend uitzicht over het omringende heuvellandschap en de vallei van Vjosa rivier, een van de grootste verstevigde nederzetting uit de klassieke oudheid ligt. Een 2250 meter lange muur met daarin

HISTORIE EN SPOREN

DE RIJKDOM VAN HET ALBANESE ERFGOED

acht stadspoorten omringen een dertig hectare grote stad. Over de stichting van Byllis deden al in de oudheid verschillende verhalen de ronde. Zo zou ze, volgens de Griekse schrijver die bekend staat als Pseudo Sylax, gebouwd zijn door de vorst van de Byllische Illyriërs, een van de grotere Illyrische stammen die de vallei van de Vjosarivier bevolkten. Volgens de Griekse historicus Thucydides was de stichting van Byllis nauw verbonden met de ontwikkelingen in deze regio vlak na de Peloponnesische oorlogen. Bardylis, een van de Illyrische vorsten, versloeg in 385 het leger van Mollossus, waardoor de Illyrische steden in de Vjosavallei hun onafhankelijkheid verwierven. En volgens de populaire Griekse mythologie werd de stad gesticht door Neoptolemos, de zoon van Achilles.

Van de zes belangrijkste Illyrische steden (Byllis, Klos, Gurëzezë, Rabië, Klaivac en Margelliç) in de Vjosavallei, die onderling verbonden waren in een zogeheten *koinon*, was Byllis de belangrijkste. In die stad zetelde de *'eclesia'*, de vergadering van vrije burgers - het hoogste orgaan binnen de *koinon* - en ook de raad van *'Damiurges'* waarin de 'gekozen' vertegenwoordigers van belangrijkste stammen zitting hadden, kwam hier bijeen. Het imposante restant van het *prythaneion*, het gebouw waar de hoogste vertegenwoordiger van de *koinon* zetelde, is nog steeds een van de meest in het oog springende monumenten van Byllis. Dat de *koinon* van Byllis een belangrijke machtsfactor in de hele regio vormde blijkt onder andere uit het feit dat zij haar eigen munten liet slaan. Enkele van die munten zijn in Tirana in de collectie van het archeologisch museum te bewonderen.

De *koinon* van Byllis ondervond op cultureel gebied veel invloed van de Griekse kolonies aan de kust. Zo was er langere tijd een bondgenootschap met Apollonia, een in de zevende eeuw vanuit Corinthe gestichte kolonie aan de monding van de Vjosarivier. Invloed vanuit Griekenland weerspiegelt zich ook in de oorspronkelijke plattegrond van Byllis. Die volgde namelijk strikt het Hellenistische patroon, met rechte straten,

vierkante woonblokken en klassieke publieke voorzieningen zoals een agora en stoa's. Hoewel er vooral in de zuidwesthoek van de stad, daar waar zich de twee stoa's en het theater bevonden, nog onderdelen te zien zijn van die oorspronkelijke Illyrische bebouwing, stamt een groot deel van de nu nog zichtbare en intussen deels 'gerestaureerde' bebouwing uit de Romeinse tijd. Byllis werd namelijk in het jaar 167 v.Chr.

🚩 Byllis, toren van de Illyrische stadsmuur.

🚩 Byllis, Nikaia-poort met inscriptie.

▲ Byllis, Byzantijnse stadsmuur.

door de Romeinen ingenomen en geplunderd. Dat was het gevolg van het feit dat de koinon van Byllis - nadat zij aan het begin van de derde Illyrische oorlog (181 v.Chr.) de zijde van de Romeinen had gekozen - zich in 169 plotseling had aangesloten bij de anti-Romeinse alliantie van Koning Perseus van Macedonië. Direct nadat Perseus en diens belangrijkste Illyrische bondgenoot koning Gentius van Epirus, in 168 vlak buiten het huidige Skhoder in het noorden van Albanië waren verslagen, namen de Romeinen genadeloos wraak vanwege dit 'verraad'. De Illyrische steden in de vallei van de Vijosarivier werden verwoest en geplunderd en de bevolking werd in slavernij weggevoerd. Archeologisch onderzoek heeft laten zien dat van die steden uiteindelijk alleen Byllis na enige tijd weer werd opgebouwd. Zo werden de enorme stadsmuren, die de verwoesting deels hadden doorstaan, rond 125 v.Chr. weer gerepareerd en verstevigd. De Romeinse overwinning in de slag bij Skhoder maakte niet alleen een definitief einde aan een lange serie van oorlogen (de Illyrische oorlogen) tussen de Romeinen en de verschillende Illyrische stammen die het grondgebied van het huidige Albanië, grote delen van Macedonië, Kosovo en het noorden van Griekenland bewoonden. Het markeert ook een waterscheiding in het proces van romanisering van dit deel van de Balkan. Want hoewel het nog bijna een eeuw duurde voordat heel Illyrië formeel (als provincie) onderdeel uit ging maken van het Romeinse Rijk, waren het in feite de Romeinen die het vanaf dat moment in deze regio voor het zeggen hadden.

▲ Byllis, resten van een Byzantijnse kerk.

◀ Byllis, één van twee identieke Romeinse gedenksteden.

Apollonia
bleef nog
lang een
belangrijk
spiritueel en
intellectueel
centrum

Zustersteden

Twee oorspronkelijk Griekse zustersteden (kolonies) aan de Adriatische kust speelden een belangrijke rol in dit romaniseringsproces: Apollonia en Epidamnos (Dyrrhachium, het huidige Durrës). Volgens de Romeinse geograaf Strabo werden deze steden in 588 v.Chr. gesticht door Griekse kolonisten uit Corinthe en Corcyra (het huidige Corfou). Archeologisch onderzoek heeft intussen echter aangetoond dat beide plekken zeker een halve eeuw eerder al door Griekse kolonisten bewoond waren.

Beide steden waren strategisch gelegen, Apollonia op een hoge heuvelrug, 10 kilometer landinwaarts van de monding van de Vijosarivier, Epidamnos lag 60 kilometer noordelijker, direct aan de kust. Als belangrijke haven- en handelssteden raakten beide steden betrokken bij de grote conflicten die in de loop van een aantal eeuwen in deze regio werden uitgevochten. Zo waren ze gedwongen een keuze te maken in het conflict tussen de Illyrische vorsten en de koning van Macedonië (313 v.Chr.); waren ze partij in de oorlog tussen koning Phyrus van Epirus met de Romeinen (275 v.Chr.); namen ze deel aan de Illyrische opstand onder leiding van Koning Teuta (229 v.Chr.) en raakten ze betrokken in het grote conflict tussen Rome en Macedonië (214 v.Chr.). De rol van Apollonia in die laatste oorlog is uitgebreid beschreven door de Griekse historicus Pausanias. Hij beschrijft hoe het door de Macedoniërs belegerde Apollonia op wonderbaarlijke wijze werd ontzet door te hulp gesnelde Romeinse eenheden. Die hadden met hun vloot de monding van de

Vjosarivier afgesloten. Tegelijkertijd wisten grondtroepen 's nachts ongezien het kamp van de Macedoniërs binnen te sluipen. Er waren al meer dan 1000 Romeinse soldaten in het kamp voordat ze ontdekt werden. De Macedoniërs raakten in paniek en sloegen op de vlucht. Omdat de riviermonding geblokkeerd was waren ze genoodzaakt hun schepen te verbranden en te voet naar Macedonië terug te keren.

Apollonia werd na 214 v.Chr. de belangrijkste Romeinse havenstad aan de Adriatische kust. Die functie werd echter in de loop van de eerste eeuw al overgenomen door Dyrrhachium. Oorzaak: de riviermonding verzandde langzaam waardoor de stad voor de steeds groter wordende handelsschepen onbereikbaar werd. Dat betekende overigens niet dat Apollonia aan gezag inboette. De vele tempels en publieke gebouwen die ook nu nog het beeld van Apollonia domineren laten zien dat de stad nog lang een belangrijk spiritueel en intellectueel centrum bleef. Zo was er in Apollonia een beroemde stoïcijnse academie gevestigd. De bibliotheek die bij deze academie hoorde is al in de jaren twintig van de vorige eeuw door de Franse archeoloog Leon Rey opgegraven. Het zijn ook de Fransen die verantwoordelijk waren voor de eerste restauratie van de grote Apollotempel. Tijdens de werkzaamheden daaraan troffen zij vele honderden votiefbeelden aan. De tempel van Apollo was, zo bleek in de eerste en tweede eeuw, een belangrijk bedevaartsoord. De vele pelgrims en geleerden die deze stad bezochten brachten ook een enorme rijkdom, waardoor de stad zich vele schitterende

publieke gebouwen kon veroorloven. De enorme *agora*, de grote tempel van Diana en het *bouleuterion* zijn daarvan de stille getuigen. Cicero, die de stad twee keer bezocht, beschrijft haar dan ook als een 'grote en belangrijke stad'.

In de Romeinse burgeroorlog (tussen Caesar en Pompeus) koos Apollonia direct de kant

▲ Zaal in het Apollonia museum.

▲ Apollonia, muur van de acropolis met de poort naar de tempel van Apollo.

▲ Apollonia, portico tegenover bouleuterion.

▲ Apollonia museum, grafsteen met een Illyrische naam. ►►

📍 Apollonia, resten van stadscentrum met bouleuterion, odeon en bibliotheek.

📍 Voskopoja, kloosterkerk Johannes de Doper (Kisha Shen Joan Prodhromit).

📍 Voskopoja, Sint Athanasius-kerk (Kisha Shen Thanasit).

📍 Dyrrhachium (Durrës), mijlpaal van Via Egnatia in het Archeologisch Museum.

van Caesar. Die gebruikte daarna de stad als uitvalsbasis voor de verovering van de steden die de kant van Pompeus hadden gekozen. Augustus beloofde toen hij eenmaal keizer was de stad voor deze keuze door haar de status van vrije stad toe te kennen en de jaarlijkse financiële afdracht aan Rome, die de stad sinds 148 v.Chr. verplicht was te betalen, af te schaffen. In 234 a.D. werd de Adriatische kust getroffen door een hevige

aardbeving waarbij alle steden langs de kust werden verwoest. Dyrrhachium herstelde zich na enige tijd, maar Apollonia kwam deze klap nooit te boven. De stad werd langzaam verlaten. Pas in de zesde eeuw is er sprake van enig herstel. Rond 1200 wordt te midden van de ruïnes uit lang vervlogen tijden een kerk gebouwd, de Mariakerk (Kisha e Shën Merise Vlahernës). Deze kerk gaat het middelpunt vormen van een kloostergemeenschap die tot in de 19^e eeuw heeft voortbestaan. De kerk en het klooster zijn in de afgelopen tien jaar gerestaureerd. In een van de vleugels is nu het fraaie archeologische museum ingericht. Een belangrijk deel van de vondsten die het archeologische veldwerk heeft opgeleverd is daar te bewonderen. Een aantal topstukken, waaronder levensgrote standbeelden van Apollo en lokale Romeinse hoogwaardigheidsbekleders, is te zien in het Nationaal Museum in Tirana.

Voskopoja

Minstens zo spectaculair als de monumenten uit de oudheid zijn de religieuze bouwwerken uit een veel minder ver verleden, de vele honderden kerken en moskeeën, die verspreid door het hele land nog te vinden zijn. Een heel bijzondere concentratie van dergelijke monumenten is te vinden in de omgeving van Voskopoja. In dit kleine bergdorp ten zuidwesten van Korçë, staan acht orthodox-christelijke kerken waarvan het gehele interieur voorzien is van fresco's. In enkele gevallen zijn zelfs de crypten beschilderd. En die fresco's zijn ook nog eens

HISTORIE ALBANIË

De geschiedenis van de staat Albanië, zoals wij die nu kennen, begint formeel pas op 28 november 1912. Op die dag wordt, in de kustplaats Vlora, namelijk Ismael Bey Qemali benoemd tot voorzitter van het Voorlopige Parlement en daarmee in feite tot staatshoofd van het nieuwe onafhankelijke land Albanië. En hoewel de vele duizenden bunkers, roestige fabriekscomplexen en betonnen woonkazernes vooral herinneren aan de 100 turbulente jaren die sindsdien verstreken zijn, zijn er overal in dit kleine bergachtige land ook restanten te vinden van een geschiedenis die vele duizenden jaren teruggaat.

Prehistorie

Archeologisch onderzoek heeft aangetoond dat het grondgebied van het huidige Albanië sinds het late Paleolithicum (sporadisch) bewoond is geweest. Bij Xarra aan de Ionische kust troffen archeologen honderden stenen voorwerpen aan die gedateerd konden worden rond 25.000 v.Chr.. Is het aantal vondsten uit het Paleolithicum en Mesolithicum nog schaars, vanaf het Neolithicum nemen sporen van bewoning sterk toe. De meeste daarvan zijn te vinden rondom Korçë in het zuidoosten van het land. Daar ontstonden ook de eerste echte nederzettingen (7000 v.Chr.). Rond 2000 v.Chr. trekken vanuit het noorden nomadische groepen het Albanese gebied binnen. Waarin zij zich van de 'oorspronkelijke' bewoners onderscheiden is de manier waarop ze hun doden begroeven. Vlakgraven maken plaats voor grafheuvels. Op diverse plekken in het midden van het land zijn grafheuvels uit die periode gevonden. Het lijkt er echter op dat de opmars van deze 'steppevolkeren' in het midden van Albanië ter hoogte van de rivier de Vjosa tot stilstand is gekomen. De beroemde Albanese archeoloog Neritan Ceka beschrijft dat als volgt: 'Het lijkt erop dat de volkeren die vanuit de steppe kwamen alleen in het noorden van Albanië de oorspronkelijke cultuur volledig hebben verdrongen. Elders bleef de bevolkingssamenstelling intact, de cultuur van de nieuwkomers assimileerde met die van de oorspronkelijke bewoners'. En zo ontstond langzaam, wat Ceka noemt: 'de proto-Illyrische cultuur'.

Illyrië

De term Illyrië wordt uiteindelijk gangbaar voor de verschillende stammen die vanaf de 7^e eeuw v.Chr. de hele westelijke Balkan bevolkten. Hoewel deze groepen door de hen omringende grootmachten, Grieken en Romeinen, als een (relatieve) eenheid werden beschouwd vormden zij etnisch en ook linguïstisch geen eenheid. Illyrische stammen hebben tussen 600 v.Chr. en het begin van de jaartelling in wisselende verbanden over grote delen van het grondgebied van Albanië geregeerd. Vanaf de derde eeuw vochten zij drie grote oorlogen uit met de Romeinen. De laatste daarvan eindigde in 169 v.Chr. met een beslissende overwinning van de Romeinen. En niet veel later werd heel Illyrië ingelijfd bij het Romeinse Rijk. Tijdens de regeerperiode van keizer Augustus is er nog een grote opstand tegen de Romeinen. Nadat echter ook deze revolutie was onderdrukt brak er een periode van rust aan. Albanië profiteerde optimaal van de *Pax Romana*. De resultaten daarvan zijn overal in het land nog te zien.

Middeleeuwen

Na de val van het west Romeinse Rijk ging Illyrië onderdeel uitmaken van het Oost-Romeinse (Byzantijnse) Rijk. Omdat er tussen 400 en 600 a.D. voortdurend invallen waren van 'barbaarse' stammen worden er in die periode overal in het versterkingen gebouwd. Restanten daarvan zijn nog te vinden in onder meer Berat, Finiq en Bylis.

In het noorden, bij Kruje en bij Koman vestigde zich een heel nieuwe bevolkingsgroep, de Arbers, die de Byzantijnen Albanoi noemden.

Nadat in 1204 Constantinopel door de kruisridders was ingenomen namen Byzantijnse vorsten van Epirus in het zuiden van Albanië de macht over. In het noorden van het land wisselden in dezelfde periode verschillende buitenlandse machthebbers elkaar in hoog tempo af. Zo regeerde daar kortstondig de koning van Sicilië, de koning van Servië en ten slotte de Venetiaanse Doge. Geen van had echter volledige controle over het hele noorden waardoor er op veel plaatsen ook lokale dynastieën konden ontstaan. Sommige daarvan heersten uiteindelijk over grotere gebieden, zoals de Topai die een groot gebied rond Kruje en Durrës controleerden, of de Ballsha die vanuit Vlora regeerden. Vanaf 1300 worden, onder dreiging van de toenemende Ottomaanse invloed, bestaande forten verstevigd (zoals Petrela) en in de steden (onder andere in Berat) nieuwe verdedigingswerken aangelegd.

Laatste eeuwen

Vanaf 1417 is heel Albanië in Ottomaanse handen. In 1433 kregen zij echter te maken met een serieuze opstand. Die stond onder leiding van Gergji Kastrioti - beter bekend onder zijn islamitische naam Skanderbeg (*Skander* = Iskander/Alexander; *beg* = bey/heer). Skanderbeg wist verschillende lokale heersers aan zich te binden. De coalitie die zo ontstond heeft de strijd tegen de Ottomanen ruim 20 jaar volgehouden. Maar na zijn dood (in 1468) verliep de revolutie en herstelden de Ottomanen langzaam hun gezag. Skanderbeg wordt nog steeds gezien als een nationale held, vergelijkbaar met Willem van Oranje in Nederland. Er is voor hem bij Kruje een groot monument opgericht.

In de drieënhalve eeuw van Ottomaans gezag die volgde op zijn dood bekeerde een groot deel van de stedelijke bevolking zich tot de islam. In de bergachtige gebieden bleef de bevolking echter voor een belangrijk deel het orthodoxe christendom aanhangen. Vanaf de 18^e eeuw krijgen lokale vertegenwoordigers steeds meer macht. Sommigen van hen regeerden zelfs als alleenheersers over grote gebieden. De bekendste van dergelijke '*pashaliks*' was Ali Pasha van Tepelene (1740-1822). Op het hoogtepunt van zijn macht, ten tijde van de Napoleontische oorlogen, speelde hij zelfs een belangrijke rol in de Europese politiek. Net als onder alle Europese bevolkingsgroepen op de Balkan die onder het Ottomaanse gezag vielen, groeide onder de Albanezen in de 19^e eeuw het nationaal bewustzijn. De uiteindelijke implosie van het Ottomaanse Rijk aan het begin van de twintigste eeuw leidde uiteindelijk tot het uitroepen van de onafhankelijke staat Albanië op 28 november 1912.

vervaardigd door kunstenaars die tot de allerbeste van die periode gerekend kunnen worden. Zo is het interieur van de Sint-Nicolaas-kerk (Kisha ElbaShen Koli) verzorgd door de broers Zeografi, de beroemdste Albanese schilders van het post-Byzantinisme. De acht orthodoxe kerken die Voskopoja nu nog kent vormen overigens het schamel restant van de ruim 25 kerken die hier in de hoogtijdagen van deze stad ooit stonden.

Want tussen 1600 en 1750 was Voskopoja, of Moscopole zoals de stad toen heette, een van de belangrijkste centra van heel Albanië. Met een geschatte bevolking van 60.000 was het zelfs groter dan steden als Berat of Gjirokaster (andere grote centra in die periode). Behalve een belangrijk handelscentrum, aan een route die Venetië met Istanbul verbond, werd er lokaal vooral wol, graan en hout verhandeld. Moscopole was verder ook een

▲ Voskopoj, fresco's in de Sint Athanasiuskerk (Kisha Shen Thanasit).

▲ Voskopoj, Mariakerk (Kisha Shen Merise).

▲ Voskopoj, Sint Nicolaaskerk (Kisha Shen Kolit).

▶ Voskopoj, fresco's in de Sint Nicolaaskerk (Kisha Shen Kolit).

belangrijk intellectueel centrum. Het duidelijkste bewijs daarvan is het feit dat hier een van de eerste drukkerijen van de zuidelijke Balkan werd opgericht (in 1722). Beroemd was ook de *Academia* van Moscopole een wijsgerig, religieus instituut waar geleerden vanuit de hele Balkan heen trokken. De bloei van deze orthodox-christelijke enclave was te danken aan het liberale

bewind van de toenmalige Ottomaanse overheid. Die tolereerde niet alleen de aanwezigheid van zo'n grote orthodoxe gemeenschap, zij moeten die gemeenschap tot op zekere hoogte ook gefaciliteerd hebben. Want zonder toestemming van de Ottomaanse bestuurders zou de bouw van zoveel kerken nooit mogelijk geweest zijn. Die houding veranderde ten tijde van de Russisch-Turkse oorlog van 1768-1774. Orthodoxe christenen werden vanaf dat moment gezien als potentiële vijanden en de Ottomaanse autoriteiten hebben dan ook de lokale moslims aangemoedigd om de christenen van Moscopole te verdrijven. Dat is niet in een keer gelukt, maar rond 1790 waren al vijftien kerken verwoest en was de bevolking gereduceerd tot hooguit enkele duizenden. De definitieve klap kwam in de twintigste eeuw. Twee wereldoorlogen en een atheïstische dictatuur zorgden ervoor dat er rond 1990 nog slechts acht kerken resteerden en ook die verkeerden toen in deplorabele staat. Gelukkig is halverwege de jaren negentig een uitgebreid restauratieprogramma opgesteld. En hoewel het programma nog loopt en er met name aan de kerk bij het klooster van Johannes de Doper, dat in de bossen boven het dorpje ligt, nog veel zichtbare schade is, zijn andere kerken, waaronder die van de heilige Michael, alweer in hun volle glorie te bewonderen. Behalve in Voskopoj zelf zijn er in de bergen in de omgeving nog enkele andere kerken uit diezelfde periode te zien. Ook voor deze kerken is intussen een restauratieplan opgesteld. Financiering is nu echter nog het grootste probleem. De hoop is dat het aantrekken van het toerisme - Voskopoj staat nu in alle reisgidsen - een vliegwielffect veroorzaakt. En dat de restauratieplannen versneld uitgevoerd zullen worden. ◀

Lijst van bijzondere historische en archeologische plekken in Albanië

De navolgende lijst bevat slechts een heel kleine selectie van alles wat Albanië op dat gebied te bieden heeft. En de beschrijvingen zijn ook, noodgedwongen, relatief summier. Wel is geprobeerd in kort bestek het belang van de verschillende plaatsen aan te geven en wat de huidige bezoeker daar te wachten staat. Verder is ook geprobeerd de verschillende historische periodes zo veel mogelijk aan bod te laten komen. In deze lijst wordt soms ook verwezen naar het voorgaande deel van deze special. Daar wordt namelijk een viertal plekken uitgebreid behandeld. De historische feiten waarnaar soms verwezen wordt worden toegelicht in het historische kader elders in deze special. Voor de spelling van alle plaatsnamen is gekozen voor meest gangbare.

Amantia

De site van Amantia vormt een mooi voorbeeld van hoe snel de situatie in Albanië in de afgelopen jaren is veranderd. Tien jaar geleden was deze indrukwekkende plek hoog in de bergen slechts met moeite bereikbaar. Nu wordt Amantia al vanaf de kustplaats Vlorë aangegeven en is de weg erheen geheel geasfalteerd. Bij de site is een parkeerplaats en staan er informatieborden. De stichting van Amantia hangt, zo blijkt uit het recent opgestarte archeologisch onderzoek, samen met

de met de komst van de eerste Griekse kolonisten op de Adriatische kust in de 7^e eeuw v.Chr. Uit een relatief kleine archaïsche nederzetting, gelegen op een strategische plek aan een route die de kust verbond met de vruchtbare vlaktes aan de bovenloop van de Vjosa- en Drinarivier, groeide dankzij nieuwe handelscontacten met steden als Oricum en Apollonia een bloeiende stedelijke cultuur. De vele in 'Macedonische' stijl uitgevoerde graven, de in Hellenistische stijl gebouwde, grote tempel van Aphrodite

en het grote stadion, vormen de getuigen van deze Griekse invloed. Politiek gezien was Amantia echter nauwer verbonden met de Illyrische steden in de Vjosa-vallei. Zo maakte de stad deel uit van de *koinon* van Byllis. Haar afgelegen plek heeft er waarschijnlijk voor gezorgd dat de stad de Romeinse wraakacties tegen de *koinon* van Byllis uit het jaar 168 v.Chr. heeft overleefd. Amantia bleef ook na die fatale datum haar onafhankelijkheid bewaren. Een van de weinige bewijzen van Romeinse aanwezigheid is een inscriptie uit de tweede eeuw. De enorme citadel van Amantia ligt op een natuurlijke hoogte en wordt aan twee kanten omgeven door steile kliffen. Bovenop de citadel wordt de strategische positie van de stad direct duidelijk. Van hieruit beheerste men de twee belangrijkste wegen die van de kust naar het binnenland liepen. De vondst van vele tientallen votiefbeelden rondom de

tempel van Aphrodite laten zien dat Amantia, naast handelsstad en pleisterplaats aan een belangrijke doorgaande route, ook een bedevaartsoord moet zijn geweest. In de late oudheid wordt Amantia opnieuw het centrum van religieuze activiteit. Er zetelt zelfs een bisschop. De restanten van een grote basilica, die in de nabijheid van de antieke tempel, werd gebouwd, stamt uit die tijd.

Antigoneia

Als er een plek is in Albanië waar de gevolgen van de Romeinse overwinning op de Macedonische koning Perseus en zijn bondgenoten, goed te zien is dan is het op de site van Antigoneia. Want deze van oorsprong 'Griekse' stadstaat, in de vallei van de rivier de Drin, werd tijdens de Romeinse wraakcampagne in het jaar 168 volledig verwoest en werd daarna niet meer opgebouwd. Archeologisch onderzoek dat hier al in de jaren vijftig van de vorige eeuw begon heeft, onder een enorme brandlaag, de restanten van woonhuizen, een agora en tempels blootgelegd. Ook heeft men sindsdien de loop van de stadsmuur weten te reconstrueren. Dat alles leidt tot de conclusie dat Antigoneia een enorme stad geweest moet zijn. Vier kilometer

stadsmuur omsloten een bebouwde oppervlakte van 45 hectare.

De plattegrond van de stad was geheel volgens het Hellenistische principe met parallel lopende straten en vierkante huizenblokken met daarbinnen individuele woningen met een standaard maatvoering van 16 bij 13 meter. Publieke gebouwen bevonden zich in de noordwesthoek van de stad. Het interessante van Antigoneia is dat men een aantal woonhuizen heeft weten te reconstrueren.

Een van de belangrijkste voorwerpen in het Archeologisch museum van Tirana is een bronzen ruitervormige figuur. Dit beeld werd in 1980 in de omgeving van de agora van Antigoneia gevonden. Onderzoek heeft aangetoond dat het gaat om een afbeelding van de beroemde koning Pyrrhus van Epirus (die van de Pyrrhusoverwinning). Vermoedelijk heeft dit beeld sinds de stichting van de stad op de agora een plek gehad. Want Pyrrhus geldt als de stichter van de stad. Hij vernoemde haar naar zijn dochter. Zoals op zoveel antieke sites werd er ook in Antigoneia in de late oudheid een christelijke basilica gebouwd.

Apollonia

De antieke site van Apollonia wordt elders in deze special uitgebreid behandeld.

Bashtova

Het imposante kasteel van Bashtova domineert het

vlakke terrein langs de monding van de rivier de Skumbin. De hele buitenmuur van dit fort is tot op de originele hoogte van 9 meter bewaard gebleven. Datzelfde geldt voor de twee twaalf meter hoge torens aan de westzijde. De bebouwing van het binnenterrein daarentegen is volledig verdwenen. Hoewel het geheel een middeleeuwse uitstraling heeft, stamt het fort in eerste instantie uit de late oudheid. In die eerste fase was het fort wel een stuk kleiner. Het fort van Bashtova werd verbouwd en vergroot in het midden van de 15^e eeuw. Een periode waarin de Ottomaanse gouverneur van Elbasan een poging deed om de kuststreek rond Durrës - die in handen was van een lokale vorst uit Skhoder die in de opstand tegen de Ottomanen de kant van Skanderbeg had gekozen - te heroveren. Na 1480, toen de Skanderbeg opstand definitief onderdrukt was

en heel Albanië weer onder het Ottomaanse gezag viel, raakte het fort zijn strategische positie kwijt en Bashtova werd al aan het eind van de 16^e eeuw definitief verlaten.

Berat

Volgens de traditie stichtte Cassander, koning van Macedonië, in 314 v.Chr. op een strategische plek - daar waar de verbindingroute tussen Macedonië en de Adriatische kust de rivier de Osum kruist - een stad. Hij noemde haar naar zijn vader Antipater, Antipatrea.

In het jaar 200 v.Chr. wordt deze stad door de Romeinen ingenomen. Een beschrijving daarvan is terug te vinden bij de Latijnse schrijver Livius. De Romeinen versterken de citadel vrijwel direct met nieuwe muren. Delen daarvan zijn aan de westkant van de citadel nog te zien. Het grote strategische belang van Berat blijkt uit het feit dat haar fortificaties ook in de late oudheid en vroege Middeleeuwen in gebruik bleven. In de 13^e eeuw ondergaat het fort van Berat een enorme verbouwing, waarbij onder andere de nog steeds gebruikte dubbele toegangspoort wordt gebouwd. In diezelfde periode bouwden de Byzantijnse vorsten in Berat ook tientallen

kerken. De oudste, de Maria-kerk (Kisha e Shën Marise) is nu nog een van de belangrijkste toeristische attracties van de stad.

De Ottomanen die de stad in 1417 innamen, hebben de verdedigingsstructuur van de stad voor het grootste deel gehandhaafd. Om de groeiende bevolking binnen de stadsmuren te kunnen herbergen, verlengden zij de stadsmuren in westelijke richting tot aan de rivier, waardoor de stad met 6 hectare werd uitgebreid. De drie eeuwen lange Ottomaanse overheersing heeft in de stad zijn sporen nagelaten in de vorm van talloze woonhuizen en moskeeën (de oudste Ottomaanse gebouwen stammen uit 1460, de jongste nog uit het begin van de vorige eeuw). Berat staat vanwege de bijzonder gaaf gebleven Ottomaanse structuur van haar binnenstad sinds 2005 op de werelderfgoedlijst van Unesco. Aan de overkant van de rivier de Osum liggen, verscholen in een dicht dennenbos, de overblijfselen van een tweede fortificatie. Deze site, die geïdentificeerd kon worden als het antieke Orica, was tot in de derde eeuw nog in gebruik.

Bradashesh

Enkele kilometers ten westen van Elbassan ligt, verborgen achter een boerderij, het restant van een grote Romeinse villa. Dit complex omvatte onder meer een badhuis, een *nymphaeum* en

een met zuilen omgeven binnenplaats. Het geheel maakte zeer waarschijnlijk deel uit van een grotere nederzetting langs de Via Egnatia, de beroemde Romeinse weg die de Adriatische kust met Istanbul verbond. Omdat de Via Egnatia ingetekend staat op de beroemde Peutinger-wegenkaart, een middeleeuwse kopie van een Romeinse kaart uit de derde eeuw waarop alle wegen in het Rijk staan aangegeven, inclusief de steden en dorpen die daaraan lagen, konden de ruïnes bij Bradashesh geïdentificeerd worden met de Romeinse plaats Ad Quintam. Ad Quintam was vermoedelijk een belangrijke rustplaats aan de Via Egnatia.

Butrint

Butrint is de bekendste en meest bezochte site van heel Albanië. Op en rondom een aan een oude zee-engte gelegen heuveltop liggen verspreid de ruïnes van een vesting die sinds de vroege oudheid voortdurend bewoond is geweest. Een tocht door de ruïnes van

Butrint staat dan ook gelijk met een tocht dwars door de Albanese geschiedenis. Binnen een straal van nog geen vijf kilometer vind je Illyrische graven, Hellenistische tempels, Romeinse vestingwerken, Byzantijnse kerken, een Venetiaans paleis en Ottomaanse moskeeën. De belangrijkste

concentratie van monumenten is te vinden aan de zuidkant van de centrale heuvel. Daar liggen onder meer het grote theater, de Romeinse baden en het *prytaneum* (soort stadhuis). Een wandelpad voert langs deze monumenten in de richting van een enorm 'paleisachtig' complex uit de late oudheid. En even voorbij dit 'paleis van Trichon' ligt het hoogtepunt van Butrint; een enorm, achthoekig mozaïek, dat de vloer van een baptisterium uit de zesde eeuw siert. Het museum van Butrint is gevestigd in een van de jongere monumenten, het op de top van de acropolis gelegen laatmiddeleeuws klooster. Hier worden enkele van de belangrijkste

objecten die in de loop van het nu al meer dan veertig jaar durende archeologisch onderzoek zijn gevonden tentoongesteld.

Byllis

De site van Byllis wordt elders in deze special uitgebreid behandeld.

Durrës (Dyrrhachium)

Midden in het centrum van deze moderne havenstad, de grootste stad van Albanië na de hoofdstad Tirana, werd begin jaren zeventig een graf gevonden dat gedateerd kon worden aan het begin van de 7^e eeuw v.Chr.. Het graf behoorde toe aan een Illyrische krijger uit de stam van de Taulantii. Een nederzetting van deze stam is opgraven in een buitenwijk van de stad. De Taulantii hadden een goede relatie met Griekse steden aan de Ionische kust. In 627 werd die band bevestigd door de komst van een grote groep kolonisten uit Corinthe en van het eiland Corfou. De bescheiden nederzetting groeide daarna snel uit tot een stad. Een stad die in alle opzichten Grieks was, zowel qua layout als wat betreft haar interne organisatie. De nauwe band met Griekenland was er ook de oorzaak van dat de stad betrokken raakte in het grote 'Griekse' conflict: de Peloponnesische Oorlog. Na deze oorlog waren de banden met Griekenland voor het grootste deel doorgesneden. De politieke oriëntatie van

Dyrrhachium was sindsdien gericht op de haar omringende Illyrische stammen. In de derde en tweede eeuw voor de jaartelling maakte Dyrrhachium dan ook onderdeel van het Illyrische koninkrijk. Deze Illyrische 'overheersing' eindigde toen koningin Teuta een dreigende rebellie tegen haar gezag probeerde te onderdrukken. Dat mislukte omdat de inwoners van Dyrrhachium in 229 v.Chr. de Romeinen te hulp riepen. De Romeinen kenden de stad het jaar daarna de status toe van 'vrije stad onder de bescherming van Rome', een status die de stad zou behouden totdat zij in het jaar 30 a.D. de status van kolonie kreeg. De belangrijkste monumenten in het huidige Durrës:

het theater, badhuis, delen van het grote aquaduct, het marktplein en de stadsmuur, stammen uit de Romeinse tijd. Maar ook de late oudheid en de Middeleeuwen zijn vertegenwoordigd in de vorm van kerken, moskeeën en verdedigingswerken. Een deel van het belang van Dyrrhachium was gelegen in het feit dat in deze stad de beroemde Via Egnatia begon. Over deze door de Romeinen aangelegde, belangrijkste verkeersader van de oudheid, werden tot ver in de Middeleeuwen goederen vanuit Durrës verhandeld tot in Azië.

Elbassan

In de tweede eeuw v.Chr. ontstond er op een punt bijna halverwege Albanië,

daar waar een Romeinse weg vanuit Durrës en een vanuit Apollonia bij elkaar kwamen, een belangrijke handelspost: *Mansio Scampia*. Beide wegen maakten deel uit van het netwerk van routes dat de Adriatische kust verbond met Constantinopel. Deze belangrijke antieke west-oostverbinding staat bekend als de Via Egnatia. Mansio Scampia groeide al snel uit tot een belangrijke ommuurde Romeinse stad. Scampia (soms ook Hiscampis) staat ook aangegeven op de twee beroemde Romeinse wegenkaarten de 'Tabula Peutingeria' en het 'Itinerarium Burdigalensis'. In het centrum van het huidige Elbassan is de Via Egnatia nog steeds te herkennen. Het centrum van de stad is nu vrijwel geheel omgeven door een middeleeuwse muur. Binnen de ommuring bevinden zich behalve twee interessante byzantijnse kerken ook nog een van de oudste moskeeën van Albanië. Net buiten de stadsmuur liggen in een parkje de onlangs blootgelegde resten van een grote vroegchristelijke kerk. Niet ver ten westen van de stad zijn

in de bedding van de rivier nog de restanten van de pijlers van de Romeinse brug over de rivier de Skhumbin te herkennen.

Kamenica

De belangrijke prehistorische overblijfselen van Kamenica worden elders in deze special uitgebreid behandeld.

Lin

Op het noordwestelijkste puntje van het Ohridmeer, niet ver van de grens met Noord-Macedonië, ligt het kleine dorpje Lin. Op een heuveltop net buiten dat dorp, vrijwel direct aan de oever van het meer bevinden zich de ruïnes van een 6^e-eeuwse basilica. De gehele bodem van deze tweebeukige kerk, inclusief het daarvoor gelegen baptisterium, is met mozaïeken belegd. Om de mozaïeken te beschermen tegen het klimaat zijn ze afgedekt met plastic waarover een laag grind is gestort. Gedurende het toeristenseizoen wordt telkens een deel van de bescherm laag verwijderd. Er zijn plannen om het geheel te overkappen.

Oricum

De geschiedenis van het oorspronkelijk in de zevende eeuw voor onze jaartelling als een Griekse kolonie gestichte Oricum is onlosmakelijk verbonden met die van Julius Caesar. Want deze havenstad aan de Adriatische kust speelde een belangrijke rol in de strijd tussen Caesar en zijn tegenstander in de Romeinse burgeroorlog, Pompeus. In zijn verslag van die oorlog vertelt Julius Caesar uitgebreid hoe hij de zwaar versterkte havenplaats zonder slag of stoot wist in te nemen. Die overwinning bleek een Pyrrhus-overwinning want niet lang daarna leed Caesar bij Durrës een grote nederlaag. Een nederlaag die hem bijna fataal werd. Na zijn Egyptische campagnes had Caesar het plan opgevat om een oorlog te beginnen tegen de Parthen. Illyrië zou daarbij als uitvalsbasis fungeren. De benodigde troepen werden via de havens van Durrës en die van Oricum vanuit Italië aangevoerd. In die periode werden de bestaande versterkingen van Oricum uitgebreid. En ook werd de

acropolis van de stad die op de heuvel boven de haven lag van een nieuwe muur voorzien.

Delen van die havenwerken zijn nog te zien. Net als stukken van de stedelijke bebouwing die tegen de heuvel op liggen. Op de nu zwaar begroeide acropolis liggen nog de restanten van een tweetal byzantijnse kerken. Het belangrijkste nog zichtbare gebouw in Oricum is het *nymphaeum*. Omdat de site van Oricum binnen het gebied ligt waar de Albanese marine haar opslag heeft moet je om de site te bezichtigen je aanmelden bij de militaire politie. Hun controlepost bevindt zich aan het einde van de weg die langs de rand van de baai van Vlora

richting de punt van het schiereiland loopt.

Petrela

Het fort van Petrela is een van de bekendste van de vele tientallen forten die vanaf de Middeleeuwen door heel Albanië werden gebouwd. Vanuit deze versterkingen heersten feodale landheren over soms aanzienlijke gebieden. Soms vielen zij formeel onder de paraplu van het Ottomaanse gezag, soms regeerden zij geheel onafhankelijk. De bouwgeschiedenis van het fort van Petrela is zeer ingewikkeld. De oudste stukken, delen van de fundering van de toren en enkele muren van het hoofdgebouw, stammen uit de 10^e eeuw. De laatste verbouwing vond nog plaats in het midden van de 19^e eeuw. Petrela is nu een geliefd uitstapje voor de inwoners van Tirana. Niet ver verwijderd van het fort liggen de restanten van Persqop, een Illyrische stad. Een wandelpad dat aan de voet van Petrela begint leidt er heen. Na ongeveer twintig minuten lopen worden

tegen de steile helling de restanten van de stadsmuur zichtbaar. Aan de andere kant van de heuvel is een graftombe uit dezelfde periode (5^e eeuw v.Chr.) te bewonderen.

Selcë Poshtme

De vijf in de rotsen uitgehakte graven vlak buiten het

dorpje Selcë Poshtme, niet ver van Pogradec, maken onderdeel uit van een grotere necropool die hoorde bij een even verderop gelegen nederzetting. Die nederzetting, waarvan nog maar enkele resten in het landschap te zien zijn, is door de beroemde Albanese archeoloog Neritan

Ceka geïdentificeerd als de Illyrische stad Pelion. De vijf graven behoorden vermoedelijk toe aan leden van de lokale elite. Ceka noemt ze vorsten. Het enige, kleine, informatiebordje dat vanaf de smalle toegangsweg naar de graven wijst spreekt dan ook van 'Royal tombs'. Pelion lag aan een oude verbindingsroute die de loop van de rivier de Skhumbrin volgde. De graven van Selcë Poshtme zijn uniek voor Albanië en ze zijn door de Albanese overheid daarom ook bij de Unesco voorgedragen voor een plek op de Werelderfgoedlijst. Ze zijn nog steeds moeilijk te bereiken.

Vlorë

Van de Griekse nederzetting Aulon resten slechts enkele fragmenten. Die vindt men vlak achter de beroemde moskee van de stad. Dit is

een van de weinige religieuze bouwwerken die de beroemde 16^e-eeuwse Turkse architect Mimar Sinan buiten Turkije heeft gebouwd. Net ten zuidoosten van de stad ligt op een heuvel nog het middeleeuwse fort van Vlorë. De stad Vlorë is vooral beroemd omdat hier in 1912 de onafhankelijkheid van Albanië werd uitgeroepen. Het gebouw waar de eerste president van het land zetelde is nu een klein museum.

MEER INFO:

www.albania.al. Deze special werd mede mogelijk gemaakt met steun van het Albanese Ministerie van Cultuur.

